

Povezanost stališč do oseb s sindromom odvisnosti od alkohola z verjetjem v pravičnost sveta in upravičevanjem sistema

Kristina Rakinič¹, Vita Ornik in Nina Gartner

dodiplomske študentke Oddelka za psihologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Povzetek

Diskurzi v posameznih strokah imajo močan vpliv na strokovnjake in njihov način obravnave klientov. Najpogostejši modeli obravnave so medicinski, sociointegrativni in psihoterapevtski, poleg njih pa na obravnavo posredno vplivajo tudi stališča do različnih, predvsem marginaliziranih, skupin klientov. Pri tem je pomembno posameznikovo prepričanje v pravičnost sveta in upravičevanje sistema, torej ideja, da vsak dobi, kar si zasluži. V raziskavi smo se osredotočili na študente iz treh strokovnih področij, ki obravnavajo osebe s sindromom odvisnosti od alkohola (SOA): medicine, psihologije in socialne pedagogike. Ti so izpolnili vprašalnik, ki je vključeval Lestvico stališč do oseb s SOA, Lestvico prepričanja v pravičnost sveta in Lestvico upravičevanja sistema. Med skupinami študentov so se pokazale statistično značilne razlike. Študentje medicine so imeli najbolj negativna stališča do oseb s SOA, na Lestvicah pravičnosti in upravičevanja sistema pa so imeli najvišji rezultat študentje psihologije. Študentje socialne pedagogike so imeli najbolj pozitivna stališča do oseb s SOA in najnižja rezultata na Lestvici pravičnosti ter Lestvici upravičevanja sistema. Povprečni rezultat študentov psihologije na Lestvici stališč do oseb s SOA pa je med povprečnima rezultatoma preostalih skupin. Kljub opisanemu pa rezultati kažejo le na razlike v stališčih, ne pa tudi na njihovo povezanost z diskurzi.

Ključne besede: prepričanje v pravičnost sveta, upravičevanje sistema, stališča do oseb s SOA, modeli, diskurzi

Connectedness of attitudes towards people with alcohol use disorders with belief in a just world and system justification

Abstract

Discourses in different fields have a strong influence on experts and their treatment of patients. Most common treatment models are medical, socio-integrative and psychotherapeutic. In addition, attitudes indirectly affect treatment, especially towards different, marginalized groups of patients. The effect is also mediated by the belief in a just world and system justification. In our research we focused on three fields that work with people with alcohol use disorder (AUD). We took three groups of students: medical ($n = 48$), psychology ($n = 61$) and social pedagogy ($n = 53$). They filled a questionnaire that included Just World Scale, System Justification Scale and Attitudes towards People with Alcohol Use Disorder Scale. There were significant differences between groups. Medical students had the most negative attitudes towards people with AUD. Psychology students had the highest score on Belief in a Just World Scale and on System Justification Scale. Social pedagogy students had the most positive attitudes towards people with AUD and the lowest score on Belief in a Just World Scale and on System Justification Scale. Psychology students had the score on Attitudes towards People with Alcohol Use Disorder Scale between the scores of the other two groups. Results show differences in attitudes, between three groups of students, but do not show their connection with discourses.

Keywords: belief in a just world, system justification, attitudes towards people with alcohol use disorder, models, discourses

¹kristinca.kristinca@gmail.com

mentor: red. prof. ddr. Velko S. Rus, Oddelek za psihologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Uvod

Prepričanje v pravičnost sveta in upravičevanje sistema

Živimo v svetu, kjer so bogastvo in možnosti razporejene neenakopravno in nepravilno. Posamezniki, ki nepravilnosti zgolj opazujejo ali pa tudi sami izkusijo nepravilnosti, se nanje odzivajo različno. Nekateri se borijo za vzpostavitev pravičnosti preko različnih oblik aktivizma, drugi pa kažejo prezir do žrtev nepravilnosti ali posvojijo sistem prepričanj, ki jim služi pri upravičevanju trenutnih socialnih, političnih in ekonomskih razmer (Dalbert, 2009). Posamezniki, soočeni z nepravilnostjo, ki jo je težko razložiti ali upravičiti, lahko preko procesa kognitivne rekonstrukcije poskušajo obnoviti pravičnost, tako da obtožijo žrtev ali upravičujejo »status quo« (Dalbert, 2009). Melvin J. Lerner (1980) predlaga hipotezo pravičnega sveta, ki trdi, da morajo ljudje verjeti v pravični svet in v to, da vsak dobi, kar si zasluži in si zasluži, kar dobi. To prepričanje ljudem pomaga pri organizaciji informacij iz širšega družbenega okolja. Ljudje so motivirani, da svoje prepričanje o pravičnosti sveta — ko se z nepravilnostjo srečajo — branijo, naj bo to posredno ali neposredno.

Omenjena teorija o pravičnosti sveta pravi, da si ljudje želijo in morajo verjeti, da živijo v pravičnem svetu, če želijo živeti z idejama zaupanja in upanja v prihodnost (Lerner, 1980). I. Correia in C. Dalbert (Correia in Dalbert, 2007) trdita, da obstajajo tri funkcije prepričanja v pravičnost sveta. Prva predstavlja prisilo posameznika k pravičnemu ravnanju — tako bodo tisti, ki so visoko prepričani v pravičnost sveta, motivirani, da svoje cilje dosežejo s pravičnimi sredstvi; predvidevajo namreč, da bodo v zameno primerno in pravično nagrajani. Druga funkcija predstavlja zaupanje v druge in v lastno usodo; to ima pomemben prilagoditveni pomen, saj pri posamezniku omogoča samozavest, da investira, razmišlja o dolgoročnih ciljih, zapuša drugim, da bodo z njim ravnali pravično in da bodo ustrezno nagrajani. Ugotovljeno je bilo, da so se tisti posamezniki, ki so visoko prepričani v pravičnost sveta, počutili manj ogrožene in občutili manj stresa, ko so morali v laboratoriju izvesti določene naloge. Tretja funkcija prepričanja v pravičnost sistema pa posameznikom pomaga najti smisel v življenju in vanj verjeti. Opisane tri funkcije so povezane z občutjem blaginje in dobrim počutjem. Bolj kot so posamezniki prepričani v pravični svet, pogosteje se tudi sami obnašajo pravično, zaupajo v prihodnost in dogodke v svojem življenju zaznavajo kot pravične, vodi k boljšemu počutju (Correia in Dalbert, 2007).

S posameznikovim prepričanjem v pravičnost sveta se povezuje tudi njegovo upravičevanje sistema kot takega. Ljudje so poleg obrambe lastnega ega (ohranjanje zaželenih samopodob) in obrambe dobre podobe lastne skupine nagnjeni tudi k upravičevanju lastnega družbenega in političnega sistema, ki ga označujejo kot stabilnega, dobrega, zaželenega (Jost, Banaji in Nosek 2004). To se povezuje z idejo verjetja v ‚dober‘ svet; verjetje, da živimo v dobrem in pravičnem okolju, je namreč pomembno za

zaupanje vase in verjetje v smisel življenja (Correia in Dalbert, 2007). Prav tako so motivirani k ohranjanju statusa quo v družbi, saj so nanj, po mnenju teorije upravičevanja sistema, psihološko navezani, ta navezanost pa nadomesti premislek o lastnem interesu. Motiviranost je lahko tudi posledica obrambe lastnega ega — prikrajšane skupine pogosto zagovarjajo sistem, ker si tako lažje osmislijo svoje trpljenje, češ tako mora biti (Jost, Banaji in Nosek 2004). Na družbeni ravni pa se upravičevanje sistema lahko odraža v ohranjanju stabilnosti nepravilnega socialnega in političnega sistema (Roccatto, Rosato, Mosso in Russo, 2014).

Različni modeli in diskurzi obravnave ljudi s sindromom odvisnosti od alkohola

Posamezniki s sindromom odvisnosti od alkohola (v nadaljevanju posamezniki s SOA) so stigmatizirani tako s strani odraslih kot mladostnikov (Corrigan idr., 2005). Tako psihologi kot socialni pedagogi in zdravniki se pri svojem delu srečujejo (tudi) z omenjeno skupino, nas pa zanima, ali diskurzi, po katerih delujejo v različnih strokah, vplivajo na njihova stališča, njihovo prepričanje v pravičnost sveta in upravičevanje družbenega sistema. Vse naštetu namreč lahko posredno vpliva na njihovo delo z posamezniki s SOA. Naše vedenje je namreč odvisno od naših prepričanj o tem, kakšno vedenje je primerno (Ajzen, 1991).

Diskurz lahko dojemamo kot kompleksen sistem odnosov, ki sam proizvaja svoje objekte. Po Foucaultu (Foucault, 2009) je diskurz (in ne subjekt) tisti, ki proizvaja vednost; je skupek vsakokratnih anonimnih pravil, ki konstruirajo diskurzivno realnost. Diskurz Foucault opredeli kot način reprezentacije socialnih praks, kot obliko vednosti, kot stvari, ki jih ljudje izrečejo o socialni praksi (Vezovnik, 2009). Diskurzi so tako poseben način ustvarjanja predmetne vsebine, pri čemer te vsebine vstopajo v besedila (v našem primeru v besedila, ki znotraj omenjenih treh strok govorijo o posameznikih odvisnih od alkohola) le v posredovani obliki posebnih sestavov (Fairclough, 2007). Prav ta besedila imajo zelo močan vpliv na predstave deležnikov v družbenih ustanovah, te pa se izražajo v njihovem delu s klienti (Lesar, 2008). Jezik je v splošnem v okviru različnih družbenih dogajanj uporabljen z namenom prepričevanja drugih, na diskurzivnem področju pa se razvijajo različne taktike prepričevanja z namenom, da ključni odločujoči sprejmejo določeno stališče. Zaradi tega je nujno, da se diskurze raziskuje in se ugotovi, kako vplivajo na aktualno perspektivo; v našem primeru pogled na posameznike s SOA z vidika treh različnih strok (Fulcher, 1989, v Lesar, 2008).

Foucault ob tem diskurz razume tudi kot simbolično dejavnost (ideje, predstave, sistemi mišljenja), ki v določenem času in prostoru oblikuje objekte ali področja vedenja, o katerih govori. Diskurzi organizirajo, kako o nekem fenomenu mislimo, in to, kako se z njim ukvarjamo. Diskurzi so neločljivo povezani z interesi družbeno močnih posameznikov in družbenih skupin ter s tem z odnosi moči in socialnimi, kulturnimi ter družbeno-ekonomskimi razmerami (Grobelshek, 2013). Preko diskurzov se oblikuje-

jo paradigme, ki služijo definiranju problemov in veljavnih metod dela. Pojem model, ki je značilen za določeno paradigmo, pa označuje specifičen način urejanja znanja in prakse v okviru dominantne paradigme (Stangvik, 1998, v Lesar, 2008).

Obstajajo trije modeli, po katerih lahko obravnavamo uporabnike drog in zdravljenje odvisnosti (Šabič idr., 2009). Prvi model je medicinski, ki odvisnost razume kot bolezen, ki jo moramo zdraviti ali vsaj nadzorovati njene simptome, drugi model je psihoterapevtski, pri katerem je odvisnost razumljena kot psihično stanje, posameznikom pa se nudi pomoč s psihoterapevtskimi tehnikami. Tretji je sociointegrativni model, ki ob psihičnih poudarja tudi družbene dejavnike, rešitev pa vidi v celoviti spremembi načina življenja.

I. Lesar (2008) meni, da medicinski diskurz spodbuja diskurz osebne krivde, vsa odgovornost pa se pripisuje žrtvi. Pozornost je usmerjena k spreminjanju posameznika, njegovega življenjskega sloga, navad, prepričanj in osebnosti. Ljudi s težavami v duševnem zdravju prepoznavamo kot bolnike, kar pomeni, da se jim sicer odvzame odgovornost, a na tak način postanejo tudi odvisni od zdravstvenih služb (Kwaternik in Grebenc, 2008). Pri uživalcih drog, v skupino katerih sodi tudi alkohol, pa družba zavzema drugačno stališče; predpostavlja se, da bi moral vsak posameznik sam prevzeti odgovornost za uporabo drog in s tem tudi posledice njihove uporabe. Medicinski model obravnave izhaja iz medicinskega diskurza in se osredotoča na pomanjkljivosti posameznika; vanj umešča tudi težavo njegove izključenosti iz družbe. Da bi posameznik lahko živel kakovostno, se mora družbi prilagoditi, to pa stori z zdravljenjem in rehabilitacijo. Prav tako se medicinski model osredotoča na to, kaj je narobe v človeku in sistematično preze njegov prispevek k družbi (Škerjanc, 2006).

V psihoterapevtski model lahko uvrstimo raznovrstne psihoterapevtske pristope, ki k posamezniku in težavam, s katerimi se ta sooča, pristopajo različno, vsi pa temeljijo na pogovoru in so usmerjeni v izboljšanje funkcioniranja posameznika v njegovem vsakdanjem življenju. Posameznik se tako nauči novih načinov delovanja in strategij, ki mu omogočajo bolj optimalno delovanje v družbi. Posameznika se v psihoterapevtskem odnosu razume kot tistega, ki ima odgovornost in moč preoblikovati svoje življenje (Cottone, 2017).

Z različnimi sociointegrativnimi pristopi se ukvarja predvsem socialna pedagogika. Ta obravnava zlasti ljudi, ki so slabše integrirani v družbo ter imajo šibke socialne izmenjave, ki so manj zadovoljujoče od zelenih. S specifičnimi integrativnimi metodami poskušajo socialni pedagogi izboljšati njihovo družbeno delovanje, saj so medosebne spretnosti pomembne v razumevanju posameznikove družbene uspešnosti, obenem pa skušajo tudi izobraziti posameznika in razširiti njegove kompetence. Pri bolj terapevtskih oblikah dela posamezniku socialni pedagog pomaga predelati krize, odstraniti motnje ter mu omogočiti ponovno vključitev v družbo. V svojem delu socialni pedagog integrira izobraževanje, vzgojo, svetovanje in socialno terapijo, posebnost sociointegrativnega modela pa je v tem, da se ne posveča zgolj klientu, ampak svoje in-

tervencije usmerja tudi v družbo in skuša spreminjati tudi družbeni kontekst. Čeprav je socialnopedagoška praksa večinoma uklesčena v reševanje perečih problemov družbene integracije "tukaj in zdaj", ima vizijo reorganizacije družbene moči (Kobolt, 1997).

Opredelitev problema in hipoteze

V raziskavi nas je zanimalo, kako se povezujeta prepričanje v pravičnost sveta in upravičevanje družbenega sistema s stališči treh skupin študentov (medicine, psihologije in socialne pedagogike) do oseb s SOA. Ljudje so namreč poleg obrambe lastnega ega (ohranjanje zaželeno samopodobe) in obrambe dobre podobe lastne skupine nagnjeni tudi k upravičevanju lastnega družbenega in političnega sistema (Jost, Banaji in Nosek 2004), na podlagi česar lahko predpostavljamo njuno povezanost, ne vemo pa, ali je povezanost pri različnih skupinah posameznikov, ki uporabljajo različne diskurze, različna. Osebe s SOA smo izbrale zaradi predvidevanja, da se bodo vse tri skupine študentov pri svojem delu lahko srečale s to specifično skupino; prevalenca odvisnosti od alkohola v Sloveniji je 3,45 % (WHO, 2004). Kot že omenjeno je skupina oseb s SOA pogosto deležna stigmatizacije (Corrigan idr., 2005). Ta je lahko prisotna tudi pri strokovnjakih, za katere je zaželeno, da so nepristranski in da na njihovo obravnavo klientov oz. pacientov ne vplivajo njihova negativna stališča. Na podlagi Foucaultove teorije diskurza smo se vprašale, ali bi se razlika v različnih diskurzih znotraj strok lahko pokazala kot razlika v stališčih in prepričanju v pravičnosti sveta in upravičevanju družbenega sistema. Vsak diskurz na sebi lasten način oblikuje subjekte (v našem primeru osebe s sindromom odvisnosti od alkohola) in tako vpliva na naš pogled nanje in ravnanje z njimi, nas pa zanima, če ti diskurzi vplivajo tudi na stališča. Vpliv diskurzov smo merele posredno, z uporabo Lestvice prepričanja o pravičnosti sveta in Lestvice upravičevanja sistema. Različni diskurzi tudi pripisujejo krivdo različnim deležnikom (osebi sami, družbi ali obema), s pomočjo prej omenjenih lestvic pa lahko ugotovljamo, kakšna so prepričanja ljudi o tem, da sta družba in sistem pravična in dobro urejena; postavke namreč vključujejo pripisovanje odgovornosti za stanje in status oseb njim samim (npr. Menim, da ljudje večinoma dobijo, kar si zaslužijo).

Na podlagi zapisanega smo predpostavile, da bodo študenti z bolj pozitivnimi stališči do odvisnih od alkohola imeli nižjo stopnjo izraženosti prepričanja v pravičnosti sveta in nižjo stopnjo upravičevanja (našega) družbenega sistema. Višja stopnja izraženosti prepričanja v pravičnosti sveta se lahko kaže v tem, da posamezniki poskušajo obnoviti pravičnost tako, da obtožijo žrtev (Dalbert, 2009), zato predvidevamo, da bodo takšni posamezniki imeli bolj negativna stališča do oseb s SOA. Naša druga hipoteza je bila, da bo, zaradi različnih izkušenj v času študija, opazna razlika med tremi skupinami študentov na vseh treh lestvicah. Izkušnje, na katere vplivajo tudi različni diskurzi, prisotni v posameznih strokah, namreč vplivajo na način mišljenja študentov in oblikovanje njihovih prepričanj o

svetu in osebah v njem. Prav tako smo predpostavile, da bodo študenti medicine imeli najbolj negativna stališča do odvisnih od alkohola in najvišje izraženo stopnjo prepričanja v pravičnost sveta in upravičevanja sistema. Pri tem smo se naslonile na medicinski diskurz, ki probleme posameznika išče v njem samem; to prepričanje pa se pri študentih medicine oblikuje in utrjuje preko specifičnega diskurza, predmetnika in načina dela oz. obravnave pacientov po medicinskem modelu.

Nadalje smo predvidevale, da bodo študenti socialne pedagogike med tremi skupinami študentov imeli najbolj pozitivno izražena stališča do oseb s SOA in najnižje izraženo stopnjo prepričanja v pravičnost sveta in upravičevanja sistema. Zapisano temelji na predpostavki, da pri študiju socialne pedagogike zaradi narave študija več časa in pozornosti namenijo vplivu družbe na posameznika in so bolj usmerjeni v sociointegrativni pristop, medtem ko se na študiju psihologije v okviru področja psihoterapije in svetovanja predstavi psihoterapevtski model obravnave, ki je manj usmerjen v spreminjanje socialnega konteksta in bolj v opolnomočenje posameznika. Psihoterapevtski model se sicer prepleta tako z medicinskim, kot s socio-integrativnim, zato smo predpostavile tudi, da bodo imeli študentje psihologije bolj pozitivna stališča kot študentje medicine in bolj negativna kot študentje socialne pedagogike. Vzrokov za družbeno izključevanje posameznikov s SOA namreč ne iščejo v družbi, vendar posameznika še vedno obravnavajo kot osebo s kapacitetami za prevzem nadzora nad lastnim življenjem in mu ne podeljujejo vloge bolnika, kot je to značilno za medicinski model, ki posameznika postavi v položaj odvisnosti od pomoči.

Metoda

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 162 študentov, od tega 61 študentov psihologije ($M = 21,3$ let, $SD = 3,1$), 48 študentov medicine ($M = 22,6$ let, $SD = 1,4$) in 53 študentov socialne pedagogike ($M = 22,3$ let, $SD = 2,4$) iz različnih univerz v Sloveniji. Baterijo vprašalnikov je izpolnilo 19 moških in 143 žensk; razmerje med spoloma v vzorcu je med študenti psihologije in socialne pedagogike podobno kot v populaciji, med študenti medicine pa je bila v vzorcu relativno visoka zastopanost žensk.

Pripomočki

Baterija je bila sestavljen iz treh lestvic in demografskih vprašanj (spol, starost, smer študija). Uporabile smo Lestvico stališč do ljudi s SOA, ki smo jo sestavile same. Lestvica je sestavljena iz desetih postavk, ki jih udeleženci ocenjujejo na petstopenjski lestvici Likertovega tipa (1 — popolnoma se ne strinjam, 5 — v celoti, popolnoma se strinjam). Nekatere postavke so zastavljene pozitivno, druge negativno in se jih vrednoti obrnjenjo. Končni rezultat (vsota odgovorov vseh postavk) predstavlja mero odnosa do odvisnih od alkohola, pri čemer višji rezultat predstavlja

ja bolj pozitiven odnos. Notranja skladnost lestvice, izračunana kot Cronbachova α na vzorcu znaša 0,75. Celoten vprašalnik je predstavljen v Prilogi 1.

Lestvica prepričanja o pravičnosti sveta (Dalbert, 1999) je sestavljena iz 13 postavk (npr. Mislim, da je v splošnem svet pravičen, Menim, da ljudje večinoma dobijo, kar si zaslužijo, Na splošno so dogodki v mojem življenju pravični), ki jih udeleženci ocenjujejo na sedemstopenjski lestvici (1 — popolnoma se ne strinjam, 7 — v celoti, popolnoma se strinjam). Višji rezultat predstavlja višje prepričanje posameznika v pravičnost sveta. Lestvica dosega ustrezno notranjo skladnost ($\alpha = 0,85$). Lestvica v obliki s 13 postavkami v slovenskem prostoru še ni bila uporabljena (uporabljene pa so bile krajše oblike), zato smo jo prevedle v skladu z EFPA standardi (neodvisna prevoda, vzvratni prevod ob pomoči dveh prevajalcev, primerjava in analiza).

Tudi Lestvica upravičevanja sistema (Kay in Jost, 2003) v slovenskem prostoru še ni bila uporabljena, zato smo jo prevedle po zgoraj orisanem postopku. Na vzorcu smo preverile tudi njeno notranjo skladnost, ki je, glede na relativno majhen vzorec in značilnost merjenega konstrukta, zadovoljiva ($\alpha = 0,70$). Pri ocenjevalnih lestvicah prepričanj in stališč, namreč povprečna zanesljivost pogosto znaša okrog 0,65 (Bucik, 1997). Prevedene postavke smo poslale dvema prevajalcema, ki sta jih nato v izvorni jezik prevedla neodvisno drug od drugega, po analizi njunih prevodov pa smo ugotovile, da ni prišlo do vsebinskih sprememb. Lestvica upravičevanja sistema je sestavljena iz osmih postavk (npr. V splošnem slovenski politični sistem deluje tako, kot bi moral, Slovenija je najboljša država na svetu za življenje, Naša družba je vsako leto slabša), ki jih udeleženci ocenjujejo na sedemstopenjski lestvici (1 — popolnoma se ne strinjam, 7 — v celoti, popolnoma se strinjam). Tudi tukaj višji končni seštevek pomeni višje upravičevanje trenutnega sistema.

Postopek

Baterijo vprašalnikov smo postavile v spletno platformo EnKlikAnketa, k sodelovanju pa povabile študente treh študijskih smeri: študente psihologije, medicine in socialne pedagogike. Vprašalnik so študentje izpolnjevali preko spleta, povprečen udeleženec pa je za sodelovanje potreboval 5 minut. Povezavo do ankete smo delile po uradnih e-poštnih seznamih študijskih društev izbranih smeri, objavili na njihovih Facebook straneh in v Facebook skupinah posameznih letnikov. Na ta način smo poskusile zajeti čim več slovenskih študentov izbranih smeri. Zbrane podatke smo obdelale v programu SPSS.

Rezultati

Pred testiranjem hipotez smo preverile normalnost porazdelitve podatkov na lestvicah s Shapiro-Wilkovim testom normalnosti. Dosežki na Lestvici upravičevanja sistema ($p = 0,12$) in Lestvici pravičnosti ($p = 0,07$) so razporejeni normalno, dosežki na Lestvici stališč do oseb s SOA pa statistično značilno odstopajo od normalnosti ($p = 0,00$).

Tabela 1. Aritmetične sredine in standardne deviacije vsake od skupin skupinah na posameznih lestvicah

Smer študija	UPA		SSOA		PPS	
	M	SD	M	SD	M	SD
Psihologija	27,4	6,0	40,1	4,6	50,9	8,4
Medicina	27,3	6,3	38,1	5,6	47,0	10,4
Socialna pedagogika	23,6	5,4	42,3	4,0	46,9	9,0

Opomba: UPA — Upravičevanje družbenega sistema, SSOA — Stališča do oseb s SOA, PPS — Prepričanje v pravičnost sveta.

Kljub nenormalni porazdelitvi rezultatov pa smo lestvico vključile v analizo; stališča so namreč lahko pod vplivom socialne zaželenosti in zato pozitivnejša.

Korelacije med Lestvico stališč do oseb s SOA in Lestvico prepričanosti v pravičnost sveta ter med Lestvico stališč do oseb s SOA in Lestvico upravičevanja sistema niso značilne ($r_{(\text{stališča, pravičnost})} = -0,11, p > 0,05, r_{(\text{stališča, sistem})} = -0,15, p > 0,05$). Korelacija med Lestvicama upravičevanja sistema in prepričanostjo v pravičnost sveta je srednje visoka ($r = 0,49, p = 0,00$).

V tabeli 1 so prikazani povprečni skupni rezultati vseh treh lestvic za vsako od skupin študentov. Iz nje je razvidno, da so imeli študentje medicine najbolj negativna stališča do oseb s sindromom odvisnosti od alkohola, najbolj pozitivna stališča pa so imeli študentje socialne pedagogike.

Ker nas je zanimalo, če se dobljene aritmetične sredine na lestvicah med posameznimi skupinami statistično značilno razlikujejo, smo izvedle enosmerno ANOVO. Pred tem smo z Levenovim testom preverile tudi homogenost varianc vsake od lestvic — Lestvico stališč do oseb s SOA ($t_{(2, 159)} = 3,13, p = 0,05$), Lestvico prepričanja v pravičnost sveta ($t_{(2, 159)} = 1,20, p = 0,30$) in Lestvico upravičevanja sistema je ($t_{(2, 159)} = 0,79, p = 0,46$). Glede na rezultate tako med skupinami ni razlike v varianci. Kot je razvidno iz tabele 2, rezultati enosmerne ANOVE kažejo, da se odgovori vseh skupin na vseh lestvicah statistično pomembno razlikujejo. Razlike med skupinami na vse treh lestvicah so statistično značilne.

Tabela 2. Rezultati enosmerne ANOVE za vse lestvice pri treh skupinah študentov

		SS	df	MS	F	p
Stališča do oseb s SOA	med skupinami	429,42	2	214,71	9,41	0,00
	znotraj skupin	3628,02	159	22,82		
	skupaj	4057,44	161			
Lestvica prepričanja v pravičnost sveta	med skupinami	591,35	2	295,68	3,45	0,03
	znotraj skupin	13616,65	159	85,64		
	skupaj	14208,00	161			
Lestvica upravičevanja sistema	med skupinami	505,33	2	252,66	7,24	0,00
	znotraj skupin	5551,82	159	34,92		
	skupaj	6057,14	161			

S Tukeyevem post hoc testom smo testirale statistično pomembnost razlik med skupinami (rezultati v tabeli 3). Razlika v stališčih do oseb s SOA med skupinama študentov medicine in skupino študentov socialne pedagogike je statistično značilna ($p < 0,05$), prav tako imajo študentje socialne pedagogike pozitivnejša stališča od skupine študentov psihologije ($p < 0,05$). Skupina študentov socialne pedagogike je glede na rezultate, predstavljene v tabeli 1, v povprečju sicer najmanj prepričana v pravičnost sveta, skupina študentov psihologije pa najbolj, vendar razlike med skupinami niso statistično značilne. Enosmerna analiza variance na statistično značilne razlike sicer nakazuje, vendar jih s post hoc testom nismo uspele potrditi. Na Lestvici upravičenosti sistema je skupina študentov socialne pedagogike dosegla statistično značilno najnižji rezultat, skupini študentov psihologije in medicine imata na tej lestvici skoraj enak rezultat. Socialni pedagogi družbeni sistem najmanj upravičujejo.

Razprava

Zbrani rezultati delno potrjujejo naša predvidevanja. Predpostavile smo, da bodo imeli študenti z bolj pozitivnimi stališči do oseb, ki so odvisne od alkohola, nižji rezultat na Lestvicah verjetja v pravičnost sveta in upravičevanja sistema, česar ne moremo potrditi, naj bi bili ljudje, ki so v višji meri prepričani v pravičnost sveta, tudi v bolj prepričani, da vsak dobi to, kar si zasluži (Lerner, 1980). Če pa so soočeni z nepravičnostjo, ki je pogosta v odnosu do marginaliziranih skupin v družbi, med katerimi so tudi ljudje, odvisni od alkohola, poskušajo obnoviti pravičnost s tem, da obtožijo žrtev (Dalbert, 2009). Odsotnost razlike bi lahko bila posledica majhnega vzorca, saj manjše število podatkov ni občutljivost analiz. Poleg tega je pri odgovarjanju na vprašanja o stališčih pogosto prisotno socialno zaželeno odgovarjanje, saj so ljudje nagnjeni k prikazovanju sebe v lepši luči. Ena izmed možnosti je tudi, da konstrukta med sabo v resnici nista povezana. Drug način, s katerim ljudje obnavljajo pravičnost, je opravičevanje status quoja v družbi (Dalbert, 2009), kar potrjujejo tudi rezultati te raziskave; Lestvici prepričanja v pravičnost sveta in upravičevanje družbenega sistema sta med seboj srednje visoko

Tabela 3. Tukeyevi post hoc testi razlik med skupinami

	študij	M razlike	SE	p	95% interval zaupanja		
					SM	ZM	
Lestvica stališč do oseb s SOA	P	M	1,92	0,92	0,10	-0,26	4,10
		S	-2,2	0,90	0,04	-4,32	-0,08
	M	P	-1,9	0,92	0,10	-4,10	0,26
		S	-4,1	0,95	0,00	-6,37	-1,87
	S	P	2,2	0,90	0,04	0,08	4,32
		M	4,1	0,95	0,00	1,87	6,37
Lestvica prepričanja v pravičnost sveta	P	M	3,9	1,79	0,08	-0,36	8,08
		S	4,0	1,74	0,06	-0,10	8,13
	M	P	-3,9	1,79	0,08	-8,08	0,36
		S	0,2	1,84	1,00	-4,21	4,52
	S	P	-4,0	1,74	0,06	-8,13	0,10
		M	-0,2	1,84	1,00	-4,52	4,21
Lestvica upravičevanja sistema	P	M	0,1	1,14	0,99	-2,57	2,83
		S	3,8	1,11	0,00	1,19	6,45
	M	P	-0,1	1,14	0,99	-2,83	2,57
		S	3,7	1,18	0,01	0,90	6,48
	S	P	-3,8	1,11	0,00	-6,45	-1,19
		M	-3,7	1,18	0,01	-6,48	-0,90

Opombe: P — študenti psihologije, M — študenti medicine, S — študenti socialne pedagogike

korelirani ($r = 0,49$).

Prav tako ugotavljamo, da so študenti socialne pedagogike v primerjavi s študenti psihologije in medicine izrazili pomembno pozitivnejša stališča do oseb s SOA. Medicinski diskurz, za katerega smo predvidevale, da je v večji meri prisoten pri študentih medicine, je diskurz, ki spodbuja osebno krivdo in kjer se vsa odgovornost pripiše žrtvi (Lesar, 2008). Na podlagi zapisanega smo predvidevale, da bodo študenti medicine imeli najnižja stališča do oseb s SOA, saj stanje teh oseb pripisujejo njihovi lastni odločitvi, vendar rezultati te hipoteze niso potrdili; v primerjavi s študenti socialne pedagogike so imeli statistično nižja stališča, v primerjavi s študenti psihologije pa njihovi rezultati niso nižji ali višji. Študenti socialne pedagogike, ki naj bi bili deležni diskurza, ki je bolj usmerjen na družbo in v svojem delovanju sledijo viziji preoblikovanja družene moči (Kobolt, 1997), naj bi svet zaznavali kot najmanj pravičen in bodo sistem tudi najmanj upravičevali, kar se je pokazalo tudi v naši raziskavi. Študenti socialne pedagogike dosego pomembno nižje rezultate na Lestvici upravičevanja sistema v primerjavi s preostalima skupinama študentov. Razlike med študenti socialne pedagogike in preostalima skupinama na Lestvici verjetja v pravičnost sveta pa niso opazne ($p_{\text{(psihologija, socialna pedagogika)}} = 0,06$, $p_{\text{(medicina, socialna pedagogika)}} = 0,10$). Na podlagi zapisanega lahko predpostavljamo, da diskurzi na študente in njihova prepričanja ne vplivajo v pričakovani meri.

Vseeno pa imajo študenti socialne pedagogike bolj po-

zitivna stališča do oseb s SOA, kar lahko pojasnimo s tem, da pri svojem delu s posamezniki njihovih stisk in težav ne pripisujejo zgolj njihovim lastnim odločitvam, vendar ob tem upoštevajo tudi družbene okoliščine (Kobolt, 1997). Študenti psihologije in medicine družbeni sistem upravičujejo v podobni meri kot študenti socialne pedagogike, kar je lahko posledica tega, da se tudi slednji v okviru svojega študija ne srečujejo tako pogosto s primeri družbenih in sistemskih nepravilnosti in tako družbo lažje upravičujejo. Možno pa je tudi, da je pri ostalih skupinah študentov toliko bolj prisotna potreba po upravičevanju sistema, o kateri je govoril Lerner (1980).

Omejitve raziskave

Ena večjih težav opisane raziskave je spolna neuravnoteženost vzorca; na vprašalnik je odgovorilo veliko več žensk kot moških. To je sicer skladno z dejstvom, da je na študijske smeri psihologije in socialne pedagogike vpisanih veliko več študentk, vendar pa na študiju medicine takšna razlika ne obstaja (razmerje med moškimi in ženskami je bilo sicer najbolj enakomerno prav pri študentih medicine). Prevladujoče število oseb ženskega spola v naši raziskavi in pri raziskovanju stališč ni nujno problematično, saj med spoloma ni razlik v stališčih do oseb z duševno motnjo, kamor spada tudi sindrom odvisnosti od alkohola (Holzinger, Floris, Schumerus, Carta in Angermeyer, 2016). Naši vzorci so za omenjene študijske smeri sicer reprezen-

tativni, ne vemo pa, koliko je to posplošljivo za širšo populacijo ljudi. V nadaljnjih raziskavah bi se bilo dobro osredotočiti tudi na druge skupine študentov oziroma v vzorec zajeti večji vzorec splošne populacije. Zanimive rezultate bi lahko ponudila tudi longitudinalna študija, v kateri bi študente spremljali ves čas njihovega študija in ob tem tudi preverjali, kateremu diskurzu so zares izpostavljeni. Prihodnje raziskave bi lahko opisane predpostavke preverjale tudi na skupini strokovnjakov, ki že nekaj let aktivno delujejo na svojem področju.

Podatki na Lestvici stališč do oseb s SOA niso bili normalno porazdeljeni, rezultati analiz pa so zato lahko manj zanesljivi, kot bi bili, če bi bili vsi podatki, vključeni v parametrične postopke, normalno porazdeljeni). Odstopanje od normalne porazdelitve je mogoča posledica socialne zaželenosti pri odgovarjanju, ki je pri merjenju stališč pogosto prisotna; stališča namreč oblikujejo naše vedenje v družbi in niso le pasiven podatek o posameznikovem mentalnem stanju, kar pomeni, da niso zanesljiv vir dejanskega notranjega stanja posameznika (Guerin in Foster, 1994). Prav tako smo v raziskavi uporabile lestvico stališč do oseb s SOA, ki smo jo oblikovale same, in nimamo podatkov o njeni psihometrični ustreznosti. Enako velja tudi za Lestvico prepričanja v pravičnost sveta, ki je bila sicer v Sloveniji že uporabljena, vendar ne v obliki trinajstih postavk, Lestvico upravičevanja sistema pa smo prevedle prve. Zaradi zapisanega je potrebno rezultate interpretirati previdno in s pridržkom, saj težko sklepamo o zanesljivosti in veljavnosti rezultatov. Ker ustrezni pripomočki za merjenje obravnavanih konstruktov za slovensko rabo niso prirejeni, bi bilo dobro, da se lestvice uporabi tudi v raziskavah oziroma študijah, ki bi imele namen ugotoviti merske značilnosti teh lestvic.

Zaključek

Z izvedbo študije smo želele raziskati razlike med različnimi skupinami študentov v stališčih, prepričanosti v pravičnost sveta in upravičevanja naše družbe. Razlike, ki so jih pokazali naši podatki, smo poskusile povezati z modeli, ki izvirajo iz prevladujočih diskurzivnih praks v posameznih strokah. Ob tem naj poudarimo tudi dejstvo, da naše ugotovitve, zaradi korelacijskega raziskovalnega načrta, ne dovoljujejo vzročno–posledičnih zaključkov; tako ne moremo trditi, da so bolj pozitivna ali negativna stališča posledica diskurza in modelov v določeni stroki. Prav tako s tem prispevkom ne želimo vrednostno opredeljevati do kateregakoli modela ali diskurza. Opozoriti pa smo želele, da imajo diskurzi vpliv na naše mentalne okvirje in prevladujoče načine razmišljanja. Vse naše predpostavke niso potrjene, vendar verjamemo, da bi bilo temo smiselno podrobneje raziskati. Lestvici verjetja v pravičnost sveta in upravičevanja sistema sta med sabo povezani, nista pa povezani z Lestvico stališč do oseb s SOA. Stališča pa se med skupinami študentov vseeno razlikujejo. Možno je, da z omenjenima lestvicama sploh ne moremo posredno meriti diskurzov. V nadaljnjih raziskavah bi bilo dobro preveriti mediatorsko vlogo diskurza, vendar bi potrebo-

vati ustrežnejše merske pripomočke, saj za naši lestvici ne moremo trditi, da sta res merili vpliv diskurzov na mnenje študentov. Prav tako pa smo želele s prevodom Lestvice upravičevanja družbenega sistema poudariti pomen tega vprašanja, ki v našem prostoru do sedaj še ni bil podrobneje raziskan.

Reference

- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational behaviour and human decision processes*, 50, 179–211.
- Bucik, V. (1997). *Osnove psihološkega testiranja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.
- Correia, I. in Dalbert, C. (2007). Belief in a just world, justice concerns, and well-being at Portuguese schools. *European Journal of Psychology of Education*, 22, 421–437.
- Corrigan P. W., Lurie B. D., Goldman H. H., Slopen N., Medasani K. in Phelan S. (2005). How adolescents perceive the stigma of mental illness and alcohol abuse. *Psychiatric Service*, 56(5), 544–550.
- Cottone, R. R. (2017). *Theories of counseling and psychotherapy: Individual and relational approaches*. New York: Springer Publishing Co.
- Dalbert, C. (2009). Belief in a just world. V M. R. Leary in R. H. Hoyle (ur.), *Handbook of individual differences in social behavior* (str. 288–297). New York: Guilford Press.
- Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the personal belief in a just world scale's validity. *Social Justice Research*, 12(2), 79–98.
- Fairclough, N. (2007). *Discourse and social change*. Cambridge, Malden.
- Foucault, M (2009). *Vednost, oblast, subjekt*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Grobelšek, A. (2013) Kritična diskurzivna analiza v raziskovanju družbenih manjšin. *Sodobna pedagogika*, 17(1–2), 1–23.
- Guerin, B. in Foster, M. T. (1994). Attitudes, beliefs, and behavior: Saying you like, saying you believe, and doing. *The Behaviour Analyst*, 17, 127–129.
- Holzinger, A., Floris, F., Schumerus, G., Carta, M. G. in Angermeyer, M. C. (2012). Gender differences in public beliefs and attitudes about mental disorder in western countries: A systematic review of population studies. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 21(1), 73–85.
- Jost, J. T., Banaji, M. R. in Nosek, B. A. (2004). A Decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *International Society of Political Psychology*, 2(6), 881–919.
- Kay, A. C., in Jost, J. T. (2003). Complementary justice: Effects of „poor but happy“ and „poor but honest“ stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 823–837.
- Kobolt, A. (1997). Teoretične osnove socialnopedagoških intervencij. *Socialna pedagogika*, 1(1), 7–26.
- Kvaternik, I. in Grebenc, V. (2008). Vrzeli med medicino in

socialnim delom: primer »dvojnih diagnoz«. *Teorija in praksa*, 45(1–2), 129–143.

Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. New York: Plenum Press.

Lesar, I. (2008). Analiza diskurzov in paradigem pri uresničevanju integracijskih in inkluzivnih teženj v šolskih sistemih. *Sodobna pedagogika*, 3, 90–109.

Roccato, M., Rosato, R., Mosso, C. in Russo, S. (2014). Measurement properties of the System Justification Scale: A Rasch analysis. *Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 21(4), 467–478.

Šabić, A., Rode, N., Grebenc, V., Kvaternik, I., Rihter, L. in Rape, T. (2009). Problematika drog v očeh diplomantk in diplomantov fakultete za socialno delo. *Socialno delo*, 48(5/6), 275–286.

Škerjanc, J. (2006). *Individualno načrtovanje z udejanjanjem ciljev: pomen uporabniškega vpliva pri zagotavljanju socialno-varstvene storitve*. Ljubljana: Center Republike Slovenije za poklicno izobraževanje.

Vezovnik, A. (2009). Diskurz: Foucault, Laclau ter zapopadanje dihotomije med diskurzivnim in zunajdiskurzivnim. *Šolsko polje*, 20(5/6), 25–47.

WHO (2004). *Prevalence of alcohol use disorders*. Dostopno na http://www.who.int/gho/substance_abuse/burden/alcohol_prevalence/en/ (uporabljeno 21. 9. 2018).

Priloga 1

Lestvica stališč do ljudi s SOA

1. Odvisnim od alkohola ni pomoči.
2. Odvisni od alkohola so ljudje, ki so se v takem položaju znašli po sosledju nesrečnih dogodkov.
3. Odvisni od alkohola so za svoje stanje krivi sami.
4. Država bi morala nameniti več denarja za programe, ki temeljijo na pomoči odvisnim od alkohola.
5. Družba bi morala biti bolj pozorna na stiske odvisnih od alkohola.
6. Odvisni od alkohola so izgubljeni primeri.
7. Namesto z odvisnimi od alkohola, bi se morali ukvarjati z ljudmi, ki jim dejansko lahko pomagamo.
8. Razvijati bi bilo potrebno več programov, ki bi odgovarjali na potrebe odvisnih od alkohola.
9. Prostovoljno bi sodeloval v društvu, zavodu, ki se ukvarja s pomočjo odvisnim od alkohola.
10. Svojim bližnjim bi odsvetoval druženje z odvisnimi od alkohola.

Prispelo/Recieved: 13. 4. 2018

Sprejeto/Accepted: 21. 9. 2018